

VAIKO INTERESUS ATITINKANTIS TEISINGUMAS: SAMPRATA, PRIELAIDOS IR KAI KURIE PROBLEMINIAI ASPEKTAI

Janina Stripeikienė

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismas
Elektroninis paštas: Janina.Stripeikiene@lrkt.lt

Pateikta spaudai 2021 m. kovo 4 d., parengta spaudai 2021 m. birželio 3 d.

DOI: 10.13165/JUR-21-28-1-02

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjamas teisingumo santykis su vaiko teisėmis ir siekis jas visapusiškai ir efektyviai užtikrinti vykdant teisingumą. Analizuojamos vaiko interesus atitinkančio teisingumo konstitucinės prielaidos, samprata. Taip pat vertinamos nacionaliniuose teisės aktuose ir jų taikymo praktikoje sudaromos prielaidos užtikrinti vaiko interesus atitinkantį teisingumą bei išskiriami jo įgyvendinimo civiliniame procese probleminiai aspektai. Be to, apžvelgiamas vaikui nustatyto teisinio statuso veiksmingumas. Konstatuojama, kad reikšminga ne tik teisės aktuose įtvirtinti vaiko, kaip savarankiško materialiuųjų teisių subjekto, teisinę apsaugą, bet ir užtikrinti, nepaisant jo amžiaus, vaiko teisę dalyvauti su juo susijusiuose procesuose: ikiteisminiuose, teisminiuose, vykdyto. Pabrėžiama, kad teisė būti išklaustam turi būti suprantama ne vien kaip priemonė sužinoti vaiko nuomonę, nesuteikiant jam aiškaus ir įstatyme įtvirtinto procesinio statuso. Vaikui turėtų būti užtikrinta teisė savarankiškai kreiptis į teismą, jis turėtų būti atstovaujamas nepriklausomo atstovo. Daroma išvada, kad jau vien vaiko teisės kreiptis į teismą, neatsižvelgiant į jo amžių, užtikrinimas iš esmės prisidėtų prie vaiko teisių apsaugos ir vaiko interesus atitinkančio teisingumo užtikrinimo.

Reikšminiai žodžiai: vaiko interesus atitinkantis teisingumas, konstitucinis vaiko interesų pirmumo imperatyvas, vaiko teisių autonomija, vaiko nuomonės išklausymo ir vaiko dalyvavimo užtikrinimo principas.

Įvadas

Parafrazuojant Albertui Kamiu (Albert Camus) priskiriamus žodžius¹, teisingumas neturėtų eiti priekyje vaikų, nes jie gali nespėti paskui jį ir juo nesekti; taip pat teisingumas neturėtų eiti vaikams iš paskos, kad vaikams nebūtų užkrauta atsakomybė vesti teisingumą; teisingumas turėtų tiesiog eiti greta vaiko ir būti jo draugas. Šie žodžiai apibūdina ir Lietuvos Respublikos bei kitų 46 valstybių, Europos Tarybos narių, prisiimtą pažadą vaikams užtikrinti jiems draugiškesnį teisingumą (angl. *child-friendly justice*, oficialus vertimas į lietuvių kalbą – vaiko interesus atitinkantis teisingumas)². Tačiau, nepaisant tokio vaiko interesų svarbos pripažinimo, keltini klausimai: ar šis pažadas įgijo materialią formą mūsų valstybėje; ar vaiko interesus atitinkantis teisingumas yra tapęs integralia Lietuvos teisinės sistemos dalimi; ar egzistuoja reikiamos teisinės prielaidos užtikrinti tinkamą jo įgyvendinimą praktikoje?

Atsakant į šiuos klausimus, žinoma, pirmiausia svarbu išsiaiškinti aukščiausiosios teisės³ suponuojamas konstitucines šios kategorijos prielaidas. Kartu akcentuotina, kad aktualiausia oficialiosios konstitucinės doktrinos raida, susijusi ir su vaiko teisių apsaugos užtikrinimo sritimi, patvirtina ir ypatingą vaiko interesų užtikrinimo aktualumą: Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 8 d. nutarime⁴ pirmą kartą oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje atskleistas⁵ konstitucinis vaiko interesų pirmumo imperatyvas, jo suponuojami reikalavimai užtikrinant vaiko interesų apsaugą. Tad straipsnyje pirmiausia atskleidžiamos mokslinėje literatūroje dar plačiai neaptartos tokios oficialiosios konstitucinės doktrinos raidos prielaidos, konstitucinio vaiko interesų pirmumo imperatyvo turinys. Toliau straipsnyje, remiantis aktualiomis tarptautinės teisės aktų nuostatomis ir jų taikymo gerąja praktika, nagrinėjama vaiko in-

1 Albertui Kamiu priskiriami šie žodžiai: „Neik priešakyje manęs, nes galiu nesugebėti sekti paskui. Neik man iš paskos, nes galiu nesugebėti būti vedliu. Tiesiog eik greta ir būk mano draugas.“ Cituota iš: Europos Taryba, *Europos Tarybos Ministrų komiteto gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo*, 2015, žiūrėta 2021 m. gegužės 3 d., <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5f031e5d-9f09-11e5-8781-01aa75ed71a1/language-lt/format-PDF>.

2 Europos Taryba, *supra note*, 1.

3 Konstitucinėje jurisprudencijoje ne kartą pabrėžta, kad Konstitucija yra aukščiausioji teisė, joje atsispindi visuomenės sutartis. Žr., pavyzdžiui, „Konstitucinio Teismo 2014 m. liepos 11 d. nutarimas Nr. KT36-N10/2014“, TAR, žiūrėta 2021 m. gegužės 10 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/d9b63dd008f011e4adf3c8c5d7681e73>.

4 „Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 8 d. nutarimas Nr. KT44-N13/2019“, TAR, žiūrėta 2021 m. gegužės 3 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/d2490bc0021611ea9d279ea27696ab7b>.

5 Nurodytame Konstitucinio Teismo nutarime buvo pirmą kartą pavartota sąvoka „konstitucinis vaiko interesų pirmumo imperatyvas“; tai, ar ši sąvoka yra kokybiškai nauja, taigi, ir įnešusi esminių pakeitimų vaiko interesų užtikrinimo dimensijoje, analizuojama kitose šio straipsnio dalyse.

teresus atitinkančio teisingumo samprata, jo įgyvendinimo prielaidos. Kartu vertinama, ar tokios prielaidos yra užtikrintos Lietuvos teisinėje sistemoje, ypatingą dėmesį skiriant vaiko dalyvavimo ir išklauso civiliniame procese⁶ užtikrinimui. Pagaliau, sistemškai įvertinus teisinį reguliavimą ir jo taikymą praktikoje, atskleidžiami vaiko interesus atitinkančio teisingumo užtikrinimo civiliniame procese kai kurie probleminiai aspektai.

Šiame kontekste aktualu, kad nors vaiko teisių apsauga ir jo interesų užtikrinimas, be kita ko, teisingumo įgyvendinimo srityje, vienu ar kitu aspektu yra jau nagrinėta teisės mokslo tematika⁷, vaiko interesus atitinkančio teisingumo aspektų analizė, integruojanti jo konstitucinių prielaidų, sampratos ir kai kurių Lietuvos civiliniame procese išylančių probleminių aspektų apžvalgą, šiame straipsnyje nustatyta apimtimi dar nebuvo atlikta.

1. Vaiko interesus atitinkančio teisingumo konstitucinės prielaidos

Galima būtų teigti, kad aukščiausiąją teisę – Konstituciją⁸ – aiškinanti oficialioji konstitucinė doktrina 2019 metais pasipildė nauja kategorija – konstituciniu vaiko interesų pirmumo imperatyvu. Vis dėlto nors pati teisinė sąvoka yra nauja tuo požiūriu, kad anksčiau Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ji nebuvo vartojama, jos suponuojami reikalavimai visa apimtimi negalėtų būti įvardyti absoliučia konstitucinės teisės novela.

Šią išvadą, žinoma, visų pirma lemia pats Konstitucijos tekstas. Štai Konstitucijos⁹ 38 straipsnio 2 dalyje, be kita ko, nustatyta, kad valstybė saugo ir globoja vaikystę, pagal 39 straipsnio 3 dalį nepilnamečius vaikus gina įstatymas. Konstitucijoje taip pat yra įtvirtintos kitos nuostatos, vienaip ar kitaip susijusios su vaiko teisių apsauga; pavyzdžiui, nuostata, kad tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti (38 str. 6 d.), nuostata, kad valstybė globoja šeimą, auginančią ir auklėjančią vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą (39 str. 1 d.).

6 Šiuo atveju pasirinkta nagrinėti tik vaiko interesus atitinkančio teisingumo užtikrinimo civiliniame procese prielaidas, atsižvelgiant į ribotą straipsnio apimtį, įvertinus tai, kad baudžiamosios teisės priemonės šioje srityje yra pakankamai išsamiai reglamentuotos (žr. plačiau „Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita“, LRS, žiūrėta 2021 m. gegužės 12 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/00c8d080a46a11e9aab6d8dd69c6da66?jfwid=-5t6646t42>).

7 Žr., pvz., Agnė Limantė ir Aistė Račkauskaitė-Burkeikienė, „Vaiko išklauso reikalavimas šeimos bylose“, *Teisė* 106 (2018): 99–113; Eglė Kavoliūnaitė-Ragauskienė, *Vaiko teisių apsauga baudžiamajame procese: atstovavimas, gynyba ir apklausų atlikimas. Mokslo studija* (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2016); Dovilė Murauskienė, „Papildomos procesinės garantijos įtariamiesiems ar kaltinamiems vaikams“, iš *Lietuvos teisė 2019, Esminiai pokyčiai* (2019), 98–104.

8 „Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas“, TAR, žiūrėta 2021 m. gegužės 3 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8D646551C3ED>.

9 „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, TAR, žiūrėta 2021 m. gegužės 3 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.47BB952431DA/asr>.

Konstitucinis Teismas, aiškindamas nurodytas ir kitas susijusias Konstitucijos nuostatas, dar iki minėtos oficialiosios konstitucinės doktrinos raidos buvo suformulavęs nemažai tam tikrų doktrininų nuostatų, susijusių su vaiko teisių įgyvendinimu ir apsauga (jos ypač išplėtotos ekonominių ir socialinių teisių srityje). Šio straipsnio kontekste aktualiausias yra šios:

- Konstitucijos 38 straipsnio 1¹⁰, 2 dalyse yra įtvirtinti bendro pobūdžio konstituciniai principai; šiomis nuostatomis išreiškiamas valstybės įsipareigojimas įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuriuo būtų užtikrinta, kad šeima, motinystė, tėvystė ir vaikystė, kaip konstitucinės vertybės, būtų visokeriopai puoselėjamos ir saugomos¹¹;
- Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje garantuojama valstybės apsauga ir globa įgyvendinama įvairiais būdais kuriant šeimai, motinystei, tėvystei ir vaikystei, kaip konstitucinėms vertybėms, palankią aplinką¹²;
- Konstitucijos 39 straipsnio 3 dalies nuostata, kad nepilnamečius vaikus gina įstatymas, reiškia, kad nepilnamečių vaikų teisėms turi būti garantuojama pakankama ir efektyvi jų teisių ir teisėtų interesų apsauga, taip pat ir tai, kad įstatymų leidėjas, kitos valstybinės institucijos, teisės aktais reglamentuodamos nepilnamečių būklę, reguliuodamos kitus santykius, turi paisyti nepilnamečių vaikų teisių ir teisėtų interesų¹³.

Nurodytos Konstitucijos ir ją aiškinančios oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos patvirtina, kad Konstitucija laiduoja ypatingą nepilnamečių vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugą: Lietuvos teisinėje sistemoje vaikystė – konstitucinė vertybė, o nepilnamečių vaikų apsaugos užtikrinimas – Konstitucijoje įtvirtinta teisėkūros kryptis. Būtent atsižvelgiant į šias, taip pat į kai kurias kitas oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatas ir įvyko tolesnė šiame straipsnyje aptariama oficialiosios konstitucinės doktrinos raida – buvo suformuluotas konstitucinis vaiko interesų pirmumo imperatyvas.

Konstitucinis Teismas 2019 m. lapkričio 8 d. nutarime¹⁴ konstatavo, kad iš Konstitucijos, *inter alia*, jos 38 straipsnio 2 dalies, kurioje vaikystė yra įtvirtinta kaip ypač saugoma ir puoselėjama konstitucinė vertybė, 39 straipsnio 3 dalies, pagal kurią valstybė privalo įstatymu garantuoti pakankamą ir efektyvią nepilnamečių vaikų teisių ir teisėtų interesų apsaugą, Konstitucijos preambulėje įtvirtinto atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės siekio, kyla konstitucinis vaiko interesų pirmumo impera-

10 „Lietuvos Respublikos Konstitucija“, *supra note*, 9. Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“.

11 „Konstitucinio Teismo 2012 m. vasario 27 d. nutarimas“, TAR, žiūrėta 2021 m. gegužės 4 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.63DB044564DB>.

12 „Konstitucinio Teismo 2018 m. sausio 24 d. nutarimas“, TAR, žiūrėta 2021 m. gegužės 4 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/2f81c1d0010411e88bcecc397524184ce>.

13 „Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas“, TAR, žiūrėta 2021 m. gegužės 4 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.788117AB3551>.

14 „Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 8 d. nutarimas Nr. KT44-N13/2019“, *supra note*, 4.

tyvas. Konstitucinis Teismas taip pat atskleidė šio imperatyvo turinį – jis suponuoja valstybės pareigą užtikrinti, kad, tiek priimant įstatymus ir kitus teisės aktus, tiek juos taikant ir sprendžiant kitus su vaiku susijusius klausimus, būtų atsižvelgiama pirmiausia į vaiko interesus ir nebūtų sudaroma prielaidų juos pažeisti.

Taigi šiomis oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatomis vaiko teisių pirmumas pripažintas fundamentaliu tiek teisėkūros, tiek teisės taikymo principu. Tai reiškia, kad konstituciniu vaiko teisių pirmumo imperatyvu turėtų būti vadovaujama ir teismams taikant teisę – įgyvendinant teisingumą. Šis imperatyvas atitinkamai laikytinas suponuojančiu reikalavimą, kad teisingumo įgyvendinimas atitiktų vaiko interesus. Todėl nors teisinė kategorija, kad vaiko interesus atitinkantis teisingumas nėra (kol kas?) eksplacitiškai įtvirtintas kaip integrali oficialiosios konstitucinės doktrinos dalis, yra prielaidų ją vertinti kaip vieną iš konstitucinio vaiko interesų pirmumo imperatyvo suponuojamų reikalavimų teisės taikymo srityje išraiškų.

Šią išvadą iš esmės patvirtina ir tai, kad, formuluodamas minėtą oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatas dėl konstitucinio vaiko interesų pirmumo imperatyvo, Konstitucinis Teismas atsižvelgė ir į vaiko teises reglamentuojančios Europos teisės raidos pagrindu esančios¹⁵ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos, Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuotos dar 1995 metais¹⁶, nuostatas, įskaitant jos 3 straipsnį. Šios konvencijos 3 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad, imantis bet kokių su vaiku susijusių veiksmų, nesvarbu, ar tai darytų valstybinės, ar privačios įstaigos, užsiimančios socialiniu aprūpinimu, teismai, administracijos ar įstatymų leidybos organai, svarbiausia – vaiko interesai. Kaip konstatavo Konstitucinis Teismas, be kita ko, šiomis nuostatomis yra įtvirtintas vaiko interesų pirmumo principas, kurio paisydama valstybė turi pareigą teikti vaikui tokią apsaugą ir globą, kokios reikia jo gerovei.

Atkreiptinas dėmesys, kad pati sąvoka „vaiko interesus atitinkantis teisingumas“, nesant atitinkamų kitų sąvokų, implikuojančių specifinį (tam tikra prasme didesnės apimties) kitų grupių interesų gynimą įgyvendinant teisingumą, gali sudaryti prielaidas pasvarstymams dėl tariamai nepagrįstai privilegijuotos vaikų padėties. Taigi, ar vaikai iš kitų grupių išskirti pagrįstai?

Visų pirma, svarbu pabrėžti, jog kiekvienas visuomenės narys turi prigimtinį orumą; visi žmonės iš prigimties laikytini lygiais savo orumu ir teisėmis¹⁷. Kadangi orumas, kaip žmogaus biologinės rūšies bruožas, nėra žmogaus disponavimo objektas¹⁸, tai ir iš vaikų jis negali būti paimtas ar jiems suteiktas tik esant tam tikroms sąlygoms,

15 *Vaiko teises reglamentuojančios Europos teisės vadovas (Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras, 2016), žiūrėta 2021 m. gegužės 5 d.*, http://publications.europa.eu/resource/cellar/f5e4f4b6-8e87-11e5-b8b7-01aa75ed71a1.0016.03/DOC_1.

16 „Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos ratifikavimo““, LRS, žiūrėta 2021 m. gegužės 3 d., <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.18370?jfwid=-5t6646ty>.

17 „Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas Nr. KT3-N1/2019“, TAR, žiūrėta 2021 m. gegužės 5 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/c1fec24015a011e9a02091a7dde47252>.

18 Eglė Venckienė, „Žmogaus orumas – probleminiai terminologijos aspektai“, *Jurisprudencija* 10, 112 (2008): 46.

pavyzdžiui, sulaukus tam tikro amžiaus¹⁹. Vaiko teisės Lietuvos teisės sistemoje yra sudėtinė žmogaus teisių dalis, nes vaikas, kaip ir kiekvienas žmogus, turi visas žmogaus (piliečio) teises ir laisves²⁰. Remiantis tokiomis prielaidomis, vaikų orumas pripažintinas tokios pačios apimties kaip ir kitų asmenų orumas²¹. Vis dėlto pati sąvoka „vaiko interesus atitinkantis teisingumas“, implikuojanti didesnę vaiko interesų gynimą, kartu sudaro prielaidas šiame kontekste kalbėti įsąjau iš esmės ne apie nuo kitų asmenų turimų teisių besiskiriančias jų teises, tai apie jų įgyvendinimo ypatumus.

Pagrįsdamas būtinybę teikti pirmumą vaiko interesams, Konstitucinis Teismas, be kita ko, nurodė²²:

- Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje vaikystė įtvirtinta kaip ypač saugoma ir puoselėjama konstitucinė vertybė atsižvelgiant į tai, kad vaikystė yra ypatingas žmogaus gyvenimo laikotarpis, kuriuo vyksta jo asmenybės formavimasis, susijęs su fizine, protine ir socialine branda, taip pat į tai, kad vaikai yra socialiai jautri ir ypač pažeidžiama visuomenės dalis dėl savo besiformuojančios asmenybės ypatumų (*inter alia*, nepakankamos fizinės ir socialinės brandos);
- pagal Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalį vaikams yra būtina specifinė apsauga ir parama, kad būtų sudarytos sąlygos jiems sveikai ir visapusiškai vystytis.

Taigi, pačiame Konstitucijos tekste užkoduotas reikalavimas, atsižvelgiant, be kita ko, į ypatingą vaikų, kaip ypač pažeidžiamų visuomenės narių, statusą, teikti pirmumą būtent jų interesams. Kaip minėta, šis pirmumas taikytinas ir įgyvendinant teisingumą. Atsižvelgiant į minėtą vaikų, kaip ypatingų visuomenės narių, statuso specifiką, egzistuoja prielaidos tokio iš pačios Konstitucijos kylančio, tam tikra prasme privilegijuoto jų statuso nelaikyti pažeidžiančiu kitų asmenų, kurių interesams nėra taikomas pirmumas, interesus.

Apibendrinant galima teigti, kad oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje akcentuojamas vaiko interesų pirmumas – Konstitucijos nuostatų nulemtas teisėkūros ir teisės taikymo sričių imperatyvas, kuriuo turi būti vadovaujamas ir įgyvendinant teisingumą. Būtent tai sudaro prielaidas kalbėti apie vaiko interesus atitinkančią teisingumą. Kartu svarbu pabrėžti, kad nors konstitucinis vaiko interesų pirmumo imperatyvas (su kuriuo galėtų būti siejama ir vaiko interesus atitinkančio teisingumo kategorija) – naujausias oficialiosios konstitucinės doktrinos raidos rezultatas, savo turiniu tai yra ne absoliučiai nauja teisinė kategorija, o, be kita ko, jau anksčiau konstitucinėje jurisprudencijoje atskleistus konstitucinius reikalavimus inkorporuojantis imperatyvas.

19 Žr. Janina Stripeikienė, „Vaiko teisė į pagarbą“, *Jurisprudencija* 24, 2 (2017): 298, <https://ojs.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/4705/4325>.

20 Gediminas Sagatys, *Vaiko teisė į šeimos ryšius* (Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2006), 38; Valentinus Mikelėnas, *Šeimos teisė* (Justitia, 2009), 358.

21 Atsižvelgiant į šio straipsnio tyrimo dalyką ir ribotą apimtį, jame plačiau nenagrinėjamas skirtumas tarp vadinamojo pasyviojo žmogiškojo orumo ir žmogaus orumo kaip subjektinės teisės. Plačiau žr. Stripeikienė, *op. cit.* 19.

22 „Konstitucinio Teismo 2019 m. lapkričio 8 d. nutarimas Nr. KT44-N13/2019“, *supra note*, 4.

2. Vaiko interesus atitinkančio teisingumo samprata ir vaiko teisinio statuso ypatumai

Toliau šio straipsnio ribose nagrinėjant vaiko interesus atitinkančio teisingumo kategoriją, svarbu apibrėžti, ką implikuoja vaiko interesus atitinkantis teisingumas.

Šios sąvokos apibrėžtis pateikiama „Europos Tarybos Ministrų komiteto gairėse dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo“ (toliau – Gairės)²³. Čia vaiko interesus atitinkantis teisingumas apibrėžiamas (II skyriaus c punktas) kaip teisingumo sistemos, kuriose aukščiausiu įmanomu lygmeniu garantuojamas visų vaiko teisių paisymas ir veiksmingas jų įgyvendinimas, atsižvelgiant į atitinkamus principus ir į vaiko brandumą, supratimo lygį, taip pat į bylos aplinkybes. Vaiko interesus atitinkantis teisingumas – tai, visų pirma, prieinamas, atitinkantis amžių, greitas ir kompetentingas teisingumas, pritaikytas prie vaiko poreikių ir teisių, į juos orientuotas. Pabrėžiama ir tai, kad, įgyvendinant šį teisingumą, paisoma vaiko teisių, įskaitant teisę į tinkamą procesą, teisę dalyvauti procese ir jį suprasti, teisę į privatų ir šeimos gyvenimą ir teisę į asmens neliečiamybę bei pagarbą orumui.

Tad vaiko interesus atitinkantis teisingumas – tai ir, be kita ko, vaiko teisių apsaugos srities kategorija, suponuojanti vaiko teisių užtikrinimą įgyvendinant teisingumą: jos turi būti užtikrinamos tokia apimtimi ir tokiomis priemonėmis, kad pats procesas būtų orientuotas į vaiko interesus. Tai implikuoja paties proceso specifiką, taip pat jame dalyvaujančių subjektų teises ir pareigas, tad kartu ir – atitinkamus reikalavimus susijusiam teisiniam reguliavimui. Akcentuotina, kad, kaip matyti iš Gairių nuostatų, jose vaiko interesus atitinkančio teisingumo vykdymas suprantamas, visų pirma, kaip galimybė vaikui pačiam dalyvauti su juo susijusiame procese ir tai daryti veiksmingai, efektyviai. Antra – tokio teisingumo vykdymas, dalyvaujant vaikui, pagrįstas vaiko teisių autonomija. Tad galima teigti, kad tai dar vienas žingsnis link vaiko, kaip savarankiško teisių subjekto, teisių išplėtimo, įtvirtinant vaiko, kaip teisių turėtojo, teisę pačiam ginti savo teises ikiteisminiuose, teisminiuose ir vykdymo procesuose. Todėl, atsižvelgiant į vaiko interesus atitinkančio teisingumo sampratą, teigtina, kad esminė jo įgyvendinimo prielaida – atitinkamos apimties teisių suteikimas vaikui jo atžvilgiu vykdomame procese. Tad koks vaiko teisinis statusas su juo susijusiame procese implikuojamas arba kuriam jų teikiama pirmenybė vaiko interesus atitinkančio teisingumo kategorijos kontekste?

Šiuo atveju įprastinė dingstis vaiko teisių apsaugos praktikoje vaiko atžvilgiu taikyti konstitucinio teisinės valstybės principo suponuojamus reikalavimus mažesne apimtimi nei suaugusiesiems asmenims pagrįsta paradigma, kad vaikas yra nesubrendęs pasinaudoti atitinkamomis galimybėmis. Tačiau tai, kad vaikas negali kai kurių savo teisių įgyvendinti savarankiškai, nereiškia, jog jis negali jų turėti ar

23 Europos Taryba, *supra note*, 1.

apskritai galima jam jų nesuteikti²⁴. Vis dėlto, atsižvelgiant į minėtus vaiko fizinės ir socialinės brandos trūkumus, trukdančius jam pasinaudoti savo teisėmis, valstybėje formuojama atitinkama vaiko teisių apsaugos sistema, o kai vaikas nėra su juo susijusių procesų savarankiškas dalyvis, jo interesams atstovauja tėvai, globėjai, vaiko teisių apsaugos institucijos. Kitaip tariant, minėtos problemos dėl vaiko galimybių įgyvendinimo sprendžiamos teisinėmis priemonėmis: teismo ir veiksnio institutais, vaiko įstatyminiu atstovavimu, globa. Vis dėlto Gairėse išreikštas siekis teisingumą padaryti prieinamą vaikui, jam suprantamesnį, atitinkantį jo amžių, greitą ir kompetentingą, manytina, implikuotų ir atitinkamų teisių priemonių modifikavimą bei naujų procesinių institutų paiešką.

Svarbu, kad tuo atveju, kai atitinkamame procese vaikas yra atstovaujamas, identifikuojant jo atžvilgiu geriausią interesą, procese dalyvauja vaiko atstovai, t. y. būtent jie padeda apibrėžti tuos jų atstovaujamo vaiko interesus, kuriems proceso metu turi būti taikoma atitinkama apsauga. Tačiau įvertinus, be kita ko, minėtą Gairėse pateiktą vaiko interesus atitinkančio teisingumo sampratą, matyti, kad vaiko interesus atitinkančio teisingumo koncepciją suponuoja poreikį suteikti vaikui, kaip teisių turėtojui, didesnes galimybes pačiam ar, padedant kvalifikuotam teisininkui, aktyviai dalyvauti su juo susijusiuose procesuose, taip pat ir teisiniuose. Juk tik taip visa apimtimi galėtų būti užtikrinamas vienas iš minėtų Gairėse nurodytų kertinių vaiko interesus atitinkančio teisingumo reikalavimų – užtikrinti vaiko teisę dalyvauti procese ir jį suprasti, taip geriau laiduojant tai, kad teisingumas būtų pritaikytas prie vaiko poreikių ir interesų bei į juos orientuotas.

Tai sudaro prielaidas teigti, kad vaiko interesus atitinkantis teisingumas suponuoją kiek įmanoma didesnę ir aktyvesnę vaiko dalyvavimą su juo susijusiam procese. Todėl palaiapsniui turėtų vykti vaiko statuso transformacija su juo susijusiam procese: vaiko, kaip tik teisinės apsaugos gavėjo, statusas po truputį turėtų kisti ir vaikas atitinkamame procese turėtų būti vertinamas kaip teisių turėtojas, t. y. turėtų būti individualizuotos jo materialiosios teisės konkrečiose situacijose, taip efektyviau ginant jo interesą. Atitinkamai vaiko interesus atitinkančio teisingumo samprata suponuoją poreikį įtvirtinti reikiamas vaiko procesines teises (vaikui, žinoma, turėtų būti laiduojamos tokios teisės: teisė kreiptis į teismą, teisė apskųsti teismo sprendimus, teisė į teisinę konsultaciją ir kita; šios teisės vaikui turėtų būti garantuojamos taip pat, kaip tai laiduojama suaugusiesiems) bei, atsižvelgiant į minėtą vaikų, kaip itin pažeidžiamų asmenų, ypatingą statusą, lemia būtinumą nustatyti papildomas procesinių teisių įgyvendinimo priemones su vaikų interesų gynimu susijusiuose procesuose.

Šiame kontekste svarbu pabrėžti, kad, kaip matyti iš Gairėse pateikto vaiko interesus atitinkančio teisingumo apibrėžimo, toks teisingumas – teisės taikymo srities su vaiko interesų gynimu susijusi sąvoka, implikuojanti procesinių, o ne materialinių teisių turinio, jų įgyvendinimo specifiką. Kitaip tariant, šios sąvokos inkorporavimas į teisinę sistemą nekeičia vaiko materialinių teisių, o tik akcentuoja poreikį efekty-

24 Mikelėnas, *supra note*, 20: 358.

vinti vaiko procesines teises, įtraukiant patį vaiką į procesus, nepaneigiant ir jo atstovų (tėvų globėjų, atitinkamų institucijų) dalyvavimo tuose procesuose. Praktinė tokio teisingumo įgyvendinimo paskata – kurti neatgrasančią, bet vaikui palankią ir suprantamą teisių apsaugos sistemą, nepaisant to, kokių statusu procesine prasme jis dalyvautų²⁵. Užtikrinant vaiko interesus atitinkančią teisingumą, vaikas turėtų įgyti, be kita ko, jo brandą bei interesus atitinkančių procesinių teisių, savo turiniu (ar įgyvendinimo priemonėmis) tam tikra apimtimi besiskiriančių nuo suteiktų kitiems proceso dalyviams. Tai suponuoja vaiko, kaip proceso dalyvio, privilegijuotą statusą. Manytina, kad tokia procesinių teisių diferenciacija, atsižvelgiant į Konstitucijos suponuojamą ypatingą vaiko, be kita ko, kaip proceso dalyvio statusą, yra savarankiška konstituciškai pagrįsta teisinė kategorija.

Šiame kontekste kalbant apie vienos iš esminių vaiko interesus atitinkančio teisingumo įgyvendinimo prielaidų – ypatingo vaiko statuso procese tinkamą užtikrinimą Lietuvos teisinėje sistemoje, svarbu atsižvelgti į atitinkamas civilinio proceso nuostatas. Lietuvos civilinio proceso teisės nuostata²⁶, kad asmenims iki 14 metų nebūdingas civilinis procesinis veiksnumas, todėl juos procese visiškai pakeičia jų atstovai pagal įstatymą, yra kertinė²⁷. Ši nuostata ir Lietuvos Respublikos civilinio kodekso²⁸ (toliau – CK) 3.164 straipsnio 2 dalis, kurioje nustatyta, kad vaikas iki 14 metų dėl teisių gynimo, jeigu jas pažeidžia tėvai, gali kreiptis į valstybinę vaiko teisių apsaugos instituciją, manytina, galėtų tapti arba jau net yra kliūtimi užtikrinant vaiko interesus atitinkančio teisingumo sąvokos suponuojamą vaiko statusą civiliniame procese Lietuvoje.

Vertinant, ar principinė nuostata dėl vaikų procesinio veiksnumo tik nuo 14 metų sudaro prielaidas teisingumą įgyvendinti taip, kad būtų geriausiai užtikrinti vaiko interesai, svarbu atsižvelgti ir į aktualių tarptautinių teisės aktų suponuojamus reikalavimus bei jų įgyvendinimą praktikoje. Paminėtini šie aspektai:

- Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 2 straipsnis²⁹ užtikrina joje numatytas teises kiekvienam vaikui be jokios diskriminacijos; kaip matyti iš Jungtinių

25 Europos Taryba, *supra note*, 1.

26 Nuostatos dėl civilinio procesinio veiksnumo įtvirtintos Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 38 straipsnyje. „Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas“, TAR, žiūrėta 2021 m. gegužės 5 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2E7C18F61454/asr>.

27 Virgilijus Valančius ir kt., *Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso komentaras. I tomas. (I dalis. Bendrosios nuostatos)* (Justitia, 2004), 159.

28 „Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas“, TAR, žiūrėta 2021 m. gegužės 6 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8A39C83848CB/asr>.

29 Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 2 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad valstybės dalyvės gerbia ir garantuoja visas šioje konvencijoje numatytas teises kiekvienam vaikui, priklausančiam jos jurisdikcijai, be jokios diskriminacijos, nepriklausomai nuo vaiko, jo tėvų arba teisėtų globėjų rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautybės, etninės ar socialinės kilmės, turto, sveikatos, luomo ar kokių nors kitų aplinkybių. valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, kad vaikas būtų apsaugotas nuo bet kokios diskriminacijos ar bausmių dėl vaiko tėvų, teisių globėjų ar kitų

Tautų Vaiko teisių komiteto išaiškinimo³⁰, valstybės, kurios prisiėmė tarptautinius įsipareigojimus pagal šią konvenciją, raginamos užtikrinti vaiko teises be diskriminacijos jau ankstyvoje vaikystėje;

- nors Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje (toliau – EŽTK)³¹ neapibrėžta, kas yra vaikas, pagal EŽTK 1 straipsnį valstybės įpareigosios garantuoti konvencijos teises kiekvienam jų jurisdikcijai priklausančiam asmeniui, o EŽTK 14 straipsnyje įtvirtintas diskriminacijos draudimas³² – garantuojamas teisių naudojimas be jokios diskriminacijos, taip pat ir dėl amžiaus. Paanalizavus peticijas dėl EŽTK pažeidimų nagrinėjančio³³ Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) jurisprudenciją, matyti, kad EŽTT priima nagrinėti vaikų ir jų vardu pateiktas peticijas (pavyzdžiui, byloje *Marckx prieš Belgiją* vienai iš skundą pateikusių pareiškėjų EŽTT sprendimo priėmimo metu buvo vos šešeri³⁴).

Šiame kontekste paminėtinas ir kitas tarptautinis dokumentas – Europos konvencija dėl vaiko teisių įgyvendinimo³⁵, kuri taikoma vaikams iki 18 metų (1 straipsnis) ir kuri yra skirta remti vaikų teises, nustatyti jų procesines teises ir palengvinti naudojimąsi jomis, užtikrinant, kad vaikai asmeniškai arba per kitus asmenis ar institucijas būtų informuojami ir vaikams būtų leidžiama dalyvauti teismo procesuose, susijusiuose su jų interesais (2 straipsnis). Kitaip tariant, ši konvencija yra skirta išimtinai užtikrinti vaikų iki 18 metų dalyvavimą su juo susijusiuose teismo procesuose ir laiduoti atitinkamas jų teises tokių procesų metu. Tiesa, Lietuva, priešingai negu, pavyzdžiui, Latvija, nėra prisiėmusi jokių įsipareigojimų pagal šią konvenciją.

Sistemiškai aiškinant nurodytas Lietuvos teisei sistemai aktualias tarptautinių teisės aktų nuostatas, matyti, kad jos suponuoja būtinybę užtikrinti visateisį (kar-

---

šėimos narių statuso, veiklos, pažiūrų ar įsitikinimų. Pagal to paties straipsnio 2 dalį valstybės dalyvės imasi visų reikiamų priemonių, kad vaikas būtų apsaugotas nuo bet kokios diskriminacijos ar bausmių dėl vaiko tėvų, teisių globėjų ar kitų šėimos narių statuso, veiklos, pažiūrų ar įsitikinimų. „Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos ratifikavimo““, *supra note*, 16.

30 „Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai“, VTAKI, žiūrėta 2021 m. gegužės 6 d., http://vtaki.lt/uploads/structure/docs/485_a5eebb22a7f392edf2d7634481bb46b5.pdf.

31 „Europos Žmogaus teisių konvencija“ (toliau – EŽTK), ECHR, žiūrėta 2021 m. gegužės 6 d., https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_LIT.pdf.

32 *Ibid.* EŽTK 14 straipsnyje nustatyta: „Naudojimas šioje Konvencijoje pripažintomis teisėmis ir laisvėmis yra užtikrinamas nepriklausomai nuo asmens lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitais pagrindais“.

33 „Europos Žmogaus teisių konvencija“, *supra note*, 31. Pagal EŽTK 19 straipsnį, siekiant užtikrinti, kad būtų laikomasi įsipareigojimų, kuriuos valstybės prisiėmė pagal EŽTK ir jos protokolus, įsteigiamas Europos Žmogaus Teisių Teismas.

34 „Europos Žmogaus Teisių Teismo 1979 m. birželio 13 d. sprendimas byloje *Marckx prieš Belgiją*“, ECHR, žiūrėta 2021 m. gegužės 6 d., <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%7B%22001-57534%22%7D%7D>.

35 „Europos konvencija dėl vaiko teisių įgyvendinimo“, COE, žiūrėta 2021 m. gegužės 6 d., <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802ece62>.

tu pritaikytą prie ypatingo vaiko statuso, t. y. garantuojant reikiamas priemones ir būdus procesinėms teisėms įgyvendinti) vaiko dalyvavimą su juo susijusiuose teismo procesuose. Nurodytos tarptautinių teisės aktų nuostatos neįpareigoja valstybių suteikti galimybę vaikams iki 14 metų visa apimtimi dalyvauti su jais susijusiuose teismo procesuose – įgyti procesinį veiksnumą. Vis dėlto, atsižvelgiant ir į vaiko interesus atitinkančio teisingumo sampratą, yra prielaidų teigti, kad vaiko interesus atitinkantis teisingumas suponuoja reikalavimą užtikrinti visateisį vaiko dalyvavimą su juo susijusiam teismo procese kuo anksčiau, atsižvelgiant į konkretaus vaiko brandą ir gebėjimus.

Kaip minėta, Lietuvoje vaikams iki 14 metų nebūdingas civilinis procesinis veiksnumas. Tokiu atveju pagal bendrą taisyklę nepilnamečių iki 14 metų teises ir įstatymų saugomus interesus gina teisme jų atstovai pagal įstatymą – atitinkamai jų tėvai, įtėviai, globėjai³⁶. Pabrėžtina, kad vaiko interesus atitinkantis teisingumas pirmiausia reiškia tai, kad reikia sudaryti galimybes pačiam vaikui kreiptis į teismą, nepaisant jo amžiaus, tik atsižvelgiant į jo galimybes pasinaudoti šia teise. O nesant principinės nuostatos dėl vaiko galybės visa apimtimi dalyvauti su juo susijusiam procese, neatsižvelgiant į jo amžių, atitinkamai modifikuojama vaiko dalyvavimo procese samprata, kartu ir – pati vaiko interesus atitinkančio teisingumo samprata. Kitaip tariant, nesudarius prielaidų užtikrinti paties vaiko visateisį dalyvavimą (žinoma, atsižvelgiant į jo brandą ir gebėjimus) su jo interesais susijusiam civiliniame procese, negalima užtikrintai kalbėti apie tai, kad tokiam procese įgyvendinamas teisingumas bus tikrai toks, kuris atitiks vaiko interesus.

Tai atitinkamai sudaro prielaidas diskutuoti dėl būtinybės koreguoti Lietuvos civiliniame procese egzistuojančią nuostatą, kad vaikai iki 14 metų neturi civilinio procesinio veiksnumo. Ją pakoregavus, atitinkamai galėtų būti sudarytos prielaidos suteikti vaikui galimybę dalyvauti su juo susijusiam procese, *inter alia*, civiliniame procese, neatsižvelgiant į vaiko amžių. Konkreti teisinio reguliavimo raida šiuo aspektu – platesnės diskusijos objektas. Kartu pabrėžtina, kad tol, kol atitinkama teisinio reguliavimo korekcija nebus atlikta, aktualios tarptautinių teisės aktų nuostatos ir jų taikymo geroji praktika, konstitucinis vaiko intereso pirmumo imperatyvas bus tas teisinis pagrindas teismams, remiantis kuriuo, sprendžiant civilines bylas, kurios susijusios su vaikais, galima bus juos įtraukti į procesą ir nesant atitinkamų teisinio reglamentavimo dėl vaikų procesinio statuso pokyčių.

Apibendrinant akcentuotina, kad vaiko interesus atitinkančio teisingumo samprata suponuoja poreikį užtikrinti atitinkamą statusą vaikui jo atžvilgiu vykdomame procese – tai viena iš esminių jo interesų tinkamo užtikrinimo, įgyvendinant teisingumą,

---

36 „Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas“, *supra note*, 26. CPK 38 straipsnio 4 dalyje nustatyta: „Nepilnamečių iki keturiolikos metų, taip pat fizinių asmenų, pripažintų neveiksniais tam tikroje srityje, teises ir įstatymų saugomus interesus gina teisme jų atstovai pagal įstatymą – atitinkamai jų tėvai, įtėviai, globėjai, išskyrus šiame Kodekse numatytus atvejus“.

prielaidų. Sudarant prielaidas vaikui įgyti procesinį subjektiškumą, manytina, turėtų būti vertinama individuali situacija – atsižvelgiama į konkretaus vaiko brandą ir galimybes dalyvauti procese. O šiuo metu Lietuvos teisinėje sistemoje taikoma taisyklė, kad vaikams iki 14 metų nebūdingas civilinis procesinis veiksnumas, nėra tinkama vaiko interesus atitinkančiam teisingumui užtikrinti.

3. Vaiko dalyvavimo su juo susijusiame procese užtikrinimas Lietuvos teisinėje sistemoje

Siekiant pagrindo konstatuoti vaiko interesų užtikrinimo įgyvendinant teisingumą nepakankamumą, būtina įvertinti, kokios egzistuoja prielaidos užtikrinti vaiko dalyvavimą su juo susijusiame procese. Juk, kaip matyti iš vaiko interesus atitinkančio teisingumo sampratos, būtent vaiko dalyvavimo su juo susijusiame procese užtikrinimas traktuojamas kaip viena esminių prielaidų užtikrinti, kad teisingumas būtų įgyvendinamas remiantis vaiko interesais.

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, kad Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetas pabrėžia³⁷, jog stiprinant mažo vaiko interesų apsaugą, būtina parodyti pagarbą jo pažiūroms ir jausmams, dėl kurių galima individualizuoti tokio vaiko interesą. Teigiama, kad vaikų išklauskymas turėtų būti laikomas ne tikslu, bet priemone, kurią valstybės galėtų panaudoti, siekdamos, kad jų bendravimas su vaikais ir veiksmai būtų dar labiau orientuoti į vaikų teisių įgyvendinimą. Tad implikuojama mažamečio vaiko išklauskimo ypatinga svarba ir jo paskirties kaita, o pats procesas turi atspindėti atsižvelgimą į vaiko nuomonę ir jo dalyvavimo procesuose, kuriuose sprendžiami su juo susiję klausimai, užtikrinimą. Taigi, siekiant sudaryti prielaidas, kad vaikas dalyvautų su juo susijusiame procese, be abejo, turi kisti požiūris į patį tokį procesą – jis turėtų būti orientuotas į vaiką. Atsižvelgiant į minėtą vaiko interesus atitinkančio teisingumo sampratą, atitinkamai turi būti išklauskomi mažamečiai vaikai, gerbiamas jų orumas ir išreikštas požiūris, proceso eigoje atsižvelgiama į jų gebėjimus. Tačiau ar šie, kaip minėta, pačios vaiko interesus atitinkančio teisingumo sampratos suponuoti kriterijai yra užtikrinami civiliniame procese Lietuvoje?

Kaip minėta, Lietuvoje vaikams iki 14 metų nebūdingas civilinis procesinis veiksnumas. Tačiau kaip tokiu atveju užtikrinama, kad teisingumo įgyvendinimas atitiktų konkretaus vaiko, kuris nėra įgijęs civilinio procesinio veiksnumo, interesus?

Akcentuotina, kad su Konstitucija ir tarptautinės teisės normomis bei principais suderintus vaiko teisių ir laisvių gynimo pagrindus Lietuvoje nustato Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas³⁸. Šio įstatymo 4 straipsnio 4 punkte nustatyta, kad tėvai, kiti teisėti vaiko atstovai, valstybės, vietos savivaldos ir visuomeninės institucijos, kiti fiziniai ir juridiniai asmenys privalo vadovautis vaiko

37 „Jungtinių Tautų Vaiko teisių komiteto bendrieji komentarai“, *supra note*, 30.

38 „Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas“, TAR, žiūrėta 2021 m. gegužės 6 d., <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.C8205E261830>.

nuomonės išklauskimo ir vaiko dalyvavimo užtikrinimo principu – vaikas, sugebantis suformuluoti savo pažiūras, turi būti išklauskytas visais su juo susijusiais klausimais ir į vaiko nuomonę, įvertinus jo amžių ir brandą, turi būti atsižvelgiama, jeigu tai neprieštarauja vaiko interesams. Pabrėžtina, kad šis įstatyme įtvirtintas principas užtikrina vaiko dalyvavimą procese, bet juo nekonkretizuojama, kokiomis priemonėmis tai pasiekti.

Nagrinėjant nurodytą Vaiko teisių apsaugos įstatymo formuluotę, atkreiptinas dėmesys į tai, kad ji yra prieštaringa. Aptariamas principas pavadintas vaiko nuomonės išklauskimo ir vaiko dalyvavimo užtikrinimo principu. Tad aptariama sąvoka suponuoja, kad yra du nurodyto teisės principo elementai – vaiko nuomonės išklauskimas ir vaiko dalyvavimo užtikrinimas. Remiantis gramatiniu teisės normų aiškinimo metodu, darytina išvada, kad šie principo elementai yra kumuliatyvūs, bet ne alternatyvūs – jie sujungti jungtuku „ir“. Kitaip tariant, vadovaujantis šiuo principu, turi būti užtikrinami abu aspektai – ir tai, kad vaiko nuomonė bus išklauskta, ir tai, kad vaikas dalyvaus tuo momentu, kai bus sprendžiamas su juo teisėmis bei interesais susijęs klausimas.

Nurodytina, kad nors Vaiko teisių apsaugos įstatymo 11 straipsnyje iš esmės bendro pobūdžio nuostatomis aptariamas šio principo turinys, bet, jį detalizuojant, kalbama jau tik apie tėvų, kitų vaiko atstovų pagal įstatymą, valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų, nevyriausybinų organizacijų, kitų fizinių ir juridinių asmenų pareigą išklauskyti vaiką ir atsižvelgti į jo nuomonę, taip pat nustatytos sąlygos, kaip tai padaryti³⁹. Taigi įstatyme visiškai neaptariamas antrasis vaiko nuomonės išklauskimo ir vaiko dalyvavimo užtikrinimo principo elementas – vaiko dalyvavimo užtikrinimas.

Be to, ir CK⁴⁰ bei Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekse⁴¹ (toliau – CPK) akcentuojama tik vaiko teisė būti tiesiogiai išklausktam teisme, bet nenustatyta pareiga užtikrinti, kad vaikas tiesiogiai dalyvautų konkrečiame su juo susijusiam procese⁴². Atsižvelgiant į minėtą vaiko interesus atitinkančio teisingumo kategorijos

39 „Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas“, *supra note*, 38. Vaiko teisių apsaugos įstatymo 11 straipsnyje nustatyta:

„1. Vaikas, gebantis suformuluoti savo nuomonę, turi būti išklauskytas visais su juo susijusiais klausimais ir į jo nuomonę turi būti atsižvelgiama, jeigu tai neprieštarauja vaiko interesams. Vaikas turi būti išklauskytas tiesiogiai, o jeigu tai neįmanoma, – per vaiko atstovą pagal įstatymą ar per įstatymu nurodytus asmenis.

2. Vaiko teisė būti išklausktam garantuojama sukuriant aplinką, leidžiančią vaikui pasinaudoti šia teise, suteikiant būtina informaciją, patarimų, atsižvelgiant į jo amžių ir brandą, pagal galimybes pasitelkus specialią žinių turinčius asmenis, kai tai būtina.“

40 „Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas“, *supra note*, 28.

41 „Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas“, *supra note*, 26.

42 Žr., pavyzdžiui, CK 3.177 straipsnio nuostatas, kuriomis reguliuojama vaiko teisė reikšti nuomonę; CPK 380 straipsnio „Vaikų dalyvavimas teismo posėdyje“ nuostatas, kuriomis reguliuojami tik klausimai, susiję su vaiko išklauskimu susiję klausimai; CPK 484 straipsnio 4 dalies nuostatas, pagal kurias

suponuojamą paties su vaiku susijusio proceso specifiką (t. y. į tai, kad tokiaame procese turi būti ne tik sudarytos prielaidos vaikui išsakyti savo nuomonę, bet ir, atsižvelgiant į konkrečios situacijos specifiką (įskaitant konkretaus vaiko gebėjimus, brandą), turi būti sudaryta galimybė vaikui aktyviai dalyvauti su juo susijusiame procese), darytina išvada, kad civilinio proceso teisiniu reguliavimu nėra sudarytos pakankamos prielaidos užtikrinti vaiko dalyvavimą su juo susijusiame procese.

Žinoma, pats išsamaus teisinio reguliavimo nebuvimas savaime nereiškia, kad vaikui teisė dalyvauti su juo susijusiame civiliniame procese tikrai nebus užtikrinta. Tačiau šiame kontekste svarbu tai, kad nacionalinių teisės aktų pagrindu buvo formuojama atitinkama teismų praktika. Nors joje pabrėžiama, kad vaiką su juo susijusiame procese privalo išklausti, kad vaiko nuomonės reikšmė ginčui išspręsti priklauso nuo vaiko amžiaus, brandos ir kitų aplinkybių⁴³, vis dėlto minėta CPK nuostata, įtvirtinanti bendrąjį principą, kad vaikams iki 14 metų nebūdingas civilinis procesinis veiksniumas, lemė atitinkamai tai, kad šie vaikai su jais susijusiuose procesuose negalėjo tapti aktyviais dalyviais, jų interesams atstovavo atstovai pagal įstatymą⁴⁴. Be to, paprastai byloje nenustatomas net vaiko, kuriam yra 14 metų, procesinis statusas, todėl vaikas neįgyja proceso dalyviams būdingų teisių ir procese dalyvauja tik tol ir tik tiek, kiek išsako savo nuomonę.

Tad nors galėtų būti diskutuojama, kad esamas teisinis reguliavimas neužkerta kelio užtikrinti vaiko dalyvavimą su juo susijusiame procese, jo taikymo praktika patvirtina, kad vaiko dalyvavimas tokiu atveju dažnai apsiriboja jo atstovų dalyvavimu procese. Kitaip tariant, vaiko dalyvavimas su juo susijusiame procese užtikrinimo principas civilinio proceso normomis yra reglamentuotas taip, kad iš esmės nepakankamai užtikrinama vaiko teisė dalyvauti su juo susijusiame procese. Šiame kontekste akcentuotina, jog nustačius, kad nesudaroma prielaidų esmei vaiko interesus atitinkančio teisingumo įgyvendinimo prielaidai – vaiko dalyvavimui su juo susijusiame procese, atitinkamai tolesnio jo teisių įgyvendinimo prielaidų nagrinėjimas nebėra būtinas. Vis dėlto paminėtina, kad galimybė kreiptis į teismą turi būti reali, t. y. turėtų būti išspręstos išlaidų ir advokato pagalbos klausimai. Antra, vaikui turi būti užtikrinta teisė į advokatą nuo to momento, kai jam suteikiama informacija apie jo teisių pažeidimą arba apie tai, kad vyksta su vaiku susiję procesai. Ypač svarbu šią teisę į advokatą garantuoti procese, kuriame gali kilti ar kilo vaiko ir jo atstovų pagal įstatymą interesų konfliktas. Šiame kontekste, siekiant sudaryti geresnes galimybes vaikui ginti savo interesus, galėtų būti įtvirtinami net kitokie nei nustatytieji bendrieji

---

byla dėl įvaikinimo nagrinėjama būtinai dalyvaujant pareiškėjams, valstybinės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovui, kuris dėl įvaikinimo duoda išvadą teisme; CPK 485 straipsnio „Įvaikinimo vaiko sutikimas“ nuostatas, kuriomis reguliuojamas tik įvaikinimo vaiko nuomonės išklauskymas; CPK 503 straipsnio „Vaiko nuomonė“ nuostatas.

43 Žr., pavyzdžiui, „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-511-378/2016“, Infoplex, žiūrėta 2021 m. gegužės 6 d., <https://www.infoplex.lt/tp/1392623>.

44 Žr., pavyzdžiui, „Klaipėdos apygardos teismo 2018 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2S-478-826/2018“, Infoplex, žiūrėta 2021 m. gegužės 12 d., <https://www.infoplex.lt/tp/1598408>.

senaties dėl pažeistų teisių gynimo terminai (pavyzdžiui, iki vaikas sulauks pilnameystės ir pan.). Be to, informacija turėtų būti suteikiama vaikui tiesiogiai ir jam suprantamu būdu, o jau informacijos teikimo procese vaikas turėtų gauti teisinę pagalbą. Galėtų būti diskutuojama ir dėl to, ar vaikui neturėtų būti suteikiama nemokama teisinė pagalba civiliniame procese palankesnėmis sąlygomis negu suaugusiesiems.

4. Vaiko interesus atitinkantis teisingumas praktikoje: kai kurie probleminiai aspektai civiliniame procese

Šiame straipsnyje jau konstatuoti tam tikri teisinio reguliavimo trūkumai, susiję su nepakankamomis prielaidomis užtikrinti vaiko interesus atitinkantį teisingumą. Vis dėlto tikslinga šiek tiek panagrinėti ir teismų praktiką, atskleidžiant kai kuriuos tuos proceso teisės taikymo praktikoje aspektus, kuriais siaurinama vaiko teisė dalyvauti su juo susijusiuose procesuose.

Panagrinėjus bendrosios kompetencijos teismų praktiką, matyti, kad ji ne visais atvejais formuojama vaiko, kaip visaverčio ir savarankiško teisių subjekto, interesus atitinkančio teisingumo plėtojimo naudai. Tai patvirtina šie aspektai:

- vienoje byloje buvo sprendžiami klausimai dėl teisės tvarkyti vaikų paveldėtą turtą: nepilnamečiai vaikai (teismo nutartyje tikslus jų amžius nenurodytas), be kita ko, paveldėjo jų motinai priklausiusį gyvenamąjį namą, kuriame gyvena vaikų įstatyminis atstovas tėvas su sutuoktine ir jų vaikais; vaikų, nuosavybės teisės turėtojų, teises teismuose gynusi testamentą vykdytoja (dėl asmeninio intereso vaikų įstatyminis atstovas negalėjo jiems atstovauti kilus tokiam ginčui) pareikalavo iš vaikų įstatyminio atstovo mokėti vaikams kaip savininkams nuomos mokesčių; nors byloje šiuo atveju buvo pakankamai aiškūs interesų konfliktai, teismai ginčą sprendė procese nedalyvaujant vaikams; taip išliko iki galo neaiškus vaikų kaip savininkų individualus turtinis interesas, todėl sunku spręsti, ar jų interesas buvo tinkamai užtikrintas⁴⁵;
- teismų praktikoje pastebima atveju, kai vyksta vaikų atstovų ginčai, pavyzdžiui, globėjų ir tėvų, bet teismai tokius ginčus sprendžia vaikams nedalyvaujant, jiems nesuteikiamos proceso dalyvių teisės; kadangi vaikams iki 14 metų suteikta teisė dėl įstatyminių atstovų, globėjų veiksmų, pažeidžiančių vaikų teises, kreiptis į vaikų teisių apsaugos institucijas, jos tampa kvaziteisėmis, kurių sprendimų vaikas iki 14 metų savarankiškai negali apskųsti teismui; be to, galima išvelgti vaiko ir jam atstovaujančios vaiko teisių apsaugos institucijos interesų konfliktą, kai šios institucijos, būdamos vaiko atstovėmis, teikia išvadą teismui dėl su vaiku susijusio ginčo, t. y. taip vaikas lieka be nepriklausomo ir tik jo interesams atstovaujančio asmens;

45 Žr. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-99-969/2020“; Infoplex, žiūrėta 2021 m. gegužės 12 d., <https://www.infoplex.lt/tp/1873891>.

- dar vienas tokios situacijos, kai vaikui iš esmės neatstovaujama procese, pavyzdys yra vaiko kaip ieškovo, kuriam atstovauja globėjas, ir tėvų kaip atsakovų ginčai; pavyzdžiui, byloje, kai ieškinį atsakovams (vaiko motinai, tėvui arba abiem tėvams) vaiko vardu ir interesais pareiškia vaiko globėjas, bet po to dėl vienokių ar kitokių priežasčių vaiko globa pasibaigia, gali susidaryti tokia procesinė situacija, kad byloje atsakovas, būdamas vaiko atstovu pagal įstatymą, tampa vaiko procesiniu atstovu; taigi atsakovas (tėvas ar motina) tampa ieškovo (vaiko) atstovu procese; tokiu atveju kiltų akivaizdus interesų konfliktas ir vaiko teisės neabejotinai būtų neapsaugotos, kiltų grėsmė jas pažeisti, nes asmuo ginasi nuo ieškinio, kurį pareiškė jo atstovaujamas; toks ydingas atstovas gali, pavyzdžiui, atsakyti ieškinio ir vaiko teisės liks neapgintos teisinės gynybos priemonėmis. Šiame kontekste pabrėžtina, jog kompensuoti aptartus proceso teisės reglamentavimo trūkumus ir užtikrinti, kad vaikas būtų tinkamai atstovaujamas procese, galėtų valstybės garantuojamo advokato vaikui paskyrimas; to nepadarius, galimybė vaikui garantuoti teisę į tinkamą procesą yra aktyvus teismo vaidmuo paskiriant *ad hoc* vaiko atstovą (CPK 376 straipsnio 2 dalis)⁴⁶.

Paminėtina ir tai, kad egzistuoja prielaidos svarstyti, ar neturėtų būti taikoma didesnė vaiko teisių apsauga sprendžiant su tarpvalstybinio įvaikinimu susijusius klausimus. Konvencijos „Dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje“, priimtos 1993 m. gegužės 29 d. Hagos konferencijoje „Dėl tarptautinės privatinės teisės“⁴⁷ (toliau – Konvencija), 4 straipsnyje nustatyti reikalavimai tarpvalstybinio įvaikinimo procedūrai. Pagal nurodytos konvencijos 4 straipsnio d punkto 1 papunktį įvaikinimo reikalavimų bus laikomasi pagal Konvenciją tik tada, jei valstybės–gimtinės kompetentingos institucijos užtikrino, atsižvelgdamos į vaiko brandumą ir amžių, kad vaikas turėtų galimybę gauti teisininko konsultaciją ir būtų tinkamai informuotas dėl įvaikinimo ir dėl savo sutikimo būti įvaikintam (kai tokio sutikimo reikia) galinčių atsirasti pasekmių. Akcentuotina, kad, vadovaujantis CPK nuostatomis, tarpvalstybinio įvaikinimo byloje dalyvauja tokie asmenys: pareiškėjai, jiems atstovaujantis advokatas, vaiko globėjas (globėjo atstovas) ir išvadą teikiančios institucijos atstovas, taip pat vaikas, kai išklausa jo nuomonė⁴⁸. Tad esant tokiai situacijai, bylos procesas tampa nelygiavertis ir išbalansuotas, nes pareiškėjams byloje

46 „Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas“, *supra note*, 26. CPK 376 straipsnio 2 dalyje nustatyta: „Teismas privalo imtis priemonių šalims sutaikyti, taip pat siekti, kad būtų apsaugotos vaikų teisės ir interesai. Teismas savo iniciatyva gali taikyti laikinąsias apsaugos priemones, pareikalauti užtikrinti nuostolių atlyginimą, vieną laikinąją apsaugos priemonę pakeisti kita, panaikinti laikinąsias apsaugos priemones.“

47 1993 m. gegužės 29 d. priimta „Konvencija „Dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje“; LRS, žiūrėta 2021 m. gegužės 12 d.; <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.42261>.

48 Atitinkamos bylų dėl įvaikinimo nagrinėjimą reguliuojančios nuostatos įtvirtintos CPK 484 ir 485 straipsniuose. „Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas“, *supra note*, 26.

atstovauja advokatas, o vaikui – ne. Be abejo, įprastai šį byloje dalyvaujančių asmenų nelygiateisiškumą kompensuoja teismas, turintis pareigą veikti aktyviai, tiesiogiai išklausti vaiko nuomonę ir įvaikinamajam išaiškinti sutikimo būti įvaikinamu davimo bei įvaikinimo padarinius⁴⁹. Vis dėlto keltina diskusija, ar pakanka remtis tik aktyviu teismo vaidmeniu, ar būtina užtikrinti, kad vaiko interesams atstovautų advokatas, ar ne.

Pabrėžtina, jog suvokiant, kokį parengiamąjį darbą reikia atlikti suteikiant vaikams teisę dalyvauti bet kuriame procese, kad procesas vaikui būtų prieinamas ir suprantamas, kad teisėjai būtų parengti ir pasirengę vesti į vaiką orientuotą procesą, tokių valstybės įsipareigojimų įgyvendinimas gali būti vykdomas etapais, keičiant tik tam tikrų ginčų nagrinėjimo procesus, vėliau palaipsniui pereinant prie visapaimančio vaikui draugiško proceso. Taip pat negalima pamiršti, kad vaikas paprastai nėra ginčo iniciatorius, tad įtraukti vaiką į procesą, suteikti jam atitinkamas proceso dalyvio teises bei užtikrinti atstovavimą jam, visų pirma, derėtų byloje, kuriose sprendžiama jo ateitis, kai pažeidžiamos jo pagrindinės teisės ir laisvės, pavyzdžiui, gyvenamosios vietos nustatymas, išvykimo į užsienį su vienu iš tėvų nuolat gyventi, įvaikinimo, ypač tarpvalstybinio, procesuose, turtinių teisių gynimo procese bei vaiko teisės į sveikatą srityje.

Išvados

1. Lietuvos teisės sistemoje vaikystė – konstitucinė vertybė, o nepilnamečių vaikų apsauga – Konstitucijoje įtvirtinta teisėkūros kryptis. Konstitucija ne tik gina vaiko teises, bet pripažįsta jo privilegijuotą padėtį.
2. Oficialiosios konstitucinės doktrinos raidos rezultatas – konstitucinis vaiko interesų pirmumo principas, nukreipiantis tiek teisę kuriančius, tiek teisę taikančius subjektus – pirmiausia turi būti užtikrinami vaiko interesai; tai kartu ir vaiko interesus atitinkančio teisingumo konstitucinis pagrindas.
3. Vaiko interesus atitinkančio teisingumo prielaida – reikiamo statuso vaikui suteikimas jo atžvilgiu vykdomame procese; tarptautinės teisės lygmens principas – visateisis (kartu pritaikytas prie ypatingo vaiko statuso, t. y. atsižvelgiant į jo brandą ir gebėjimus) vaiko dalyvavimas su juo susijusiuose procesuose. O teisės aktuose įtvirtinta vaiko, kaip savarankiško materialijų teisių subjekto, teisinė apsauga neapima vaiko, nepaisant jo amžiaus, teisės dalyvauti su juo susijusiuose procesuose – ikiteisminiuose, teisminiuose – vykdymo.

---

49 „Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas“, *supra note*, 26. CPK 485 straipsnio 7 dalyje nustatyta: „Teismas privalo įvaikinamajam išaiškinti sutikimo davimo bei įvaikinimo pasekmes. Teismas atsisako priimti įvaikinamojo sutikimą būti įvaikintam, jeigu yra pagrindo manyti, kad šis sutikimas buvo išgautas prievartos ar apgaulės būdu arba siekiant gauti neteisėtą finansinę naudą.“

4. Lietuvos civilinio proceso teisės normų orientacija į vaiko interesus atitinkančio teisingumo užtikrinimą – nepakankama: vaikui net iki 14 metų amžiaus nesuteikta teisė savarankiškai kreiptis į teismą; teisė būti išklaustam suprantama kaip priemonė sužinoti vaiko nuomonę, nesuteikiant jam aiškaus ir įstatymu įtvirtinto procesinio statuso; vaikui negarantuojamas nepriklausomas atstovas, o nemokama teisinė pagalba suteikiama tik tokiu atveju, jei įstatyme numatyta teisė jam savarankiškai kreiptis į teismą.
5. Siekiant įgyvendinti tai, kad vaikas dalyvautų su juo susijusiuose procesuose, be abejo, turi keistis procesas, jis turi būti orientuotas į vaiką. Išsprendus vaiko teisę kreiptis į teismą, neatsižvelgiant į jo amžių, tinkamo įgyvendinimo problemas, būtų sudarytos prielaidos pirmiesiems žingsniams, vedantiems link vaiko interesus atitinkančio teisingumo, vaikui pripažįstant autonomiją ne tik materialiuųjų teisių srityje, bet keičiant ir jo procesinį statusą su juo susijusiuose procesuose, suteikiant ir garantuojant jam daugiau procesinių teisių bei įtvirtinant visavertį vaiką, kaip tokių procesų dalyvio, subjektiškumą. Vis dėlto, neatlikus reikiamų teisinio reguliavimo korekcijų, konstitucinis vaiko intereso pirmumo imperatyvas, aktualios tarptautinių teisės aktų nuostatos ir jų taikymo geroji praktika – tas teisinis pagrindas teismams, kuriuo gali būti remiamasi sprendžiant civilines bylas ir reikiama forma užtikrinama vaiko interesų apsauga, be kita ko, įtraukiant vaiką į su juo susijusį procesą.

CHILD-FRIENDLY JUSTICE: NOTIONS, PREREQUISITES, AND SEVERAL PROBLEMATIC ASPECTS

Janina Stripeikienė

Constitutional Court of the Republic of Lithuania

Summary. *This article contributes to the discourse on the relationship between justice and the rights of the child by emphasizing the need to guarantee them fully and effectively in the process of administration of justice. It presents an analysis of the current legal framework of child-friendly justice laid down in Lithuanian national law, including its constitutional basis and its application in practice, and distinguishes relevant problematic aspects, thereby analyzing the effectiveness of the legal status of a child. It is concluded that is important not only to enshrine in law the legal protection of the child as of an independent holder of substantive rights, but also to ensure the child's right to participate in all child-related pre-trial, judicial, and enforcement proceedings regardless of their age. It is emphasized that the right to be heard has to be understood not as an instrument to establish the views of the child without providing them with a precise procedural status in the law. The child should be guaranteed the right to access to court independently, and they should be represented by an independent representative. Finally, the conclusion is made that resolving the problems of the child's right to access to court,*

regardless of their age, could lead to a change in the protection of the rights of the child and a more child-friendly notion of justice.

Keywords: *child-friendly justice, constitutional imperative of the priority of the interests of a child, autonomy of child's right, child's right to be heard.*

Janina Stripeikienė, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismo teisėja. Mokslinių tyrimų sritys: konstitucinė teisė, civilinis procesas, sutarčių teisė, šeimos teisė, vaiko teisės.

Janina Stripeikienė, justice of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania. Research interest: constitutional law, civil procedure, law of contracts, family law, child's rights.